

УДК 338.435:631.11
JEL: Q10, Q12, Q14

Мар'яна Гуменюк

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича
Україна

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті визначено сутність поняття “економічний механізм забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств”. Охарактеризовано організаційні та економічні складові частини цього механізму. Узагальнено теоретичні засади забезпечення ефективного господарювання в сільськогосподарських підприємствах за умов ринкових трансформацій.

Ключові слова: *економічний механізм, ефективність, сільськогосподарські підприємства.*

Марьяна Гуменюк

Черновицкий национальный университет имени Ю. Федьковича
Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье определена сущность понятия “экономический механизм обеспечения эффективности сельскохозяйственных предприятий”. Охарактеризованы организационные и экономические составляющие данного механизма. Обобщены теоретические основы обеспечения эффективного хозяйствования в сельскохозяйственных предприятиях в условиях рыночных трансформаций.

Ключевые слова: *экономический механизм, эффективность, сельскохозяйственные предприятия.*

Mariana Humeniuk

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Ukraine

FORMATION OF THE ECONOMIC MECHANISM TO ENSURE THE EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The purpose of the article is to evaluate the features of formation of the economic mechanism

to ensure the effectiveness of agricultural enterprises in the components market conditions. This article defines the essence of the concept of “economic mechanism of maintenance of efficiency of agricultural enterprises”. On the basis of the collected and processed accordingly theoretical material developed a scheme to ensure the effectiveness of the economic mechanism of agricultural enterprises. We characterize the elements of the organizational and economic components to ensure effective management in the agricultural enterprises, as well as the degree of influence of the constituent elements of the efficiency of agricultural enterprises. Summarizes the theoretical basis to ensure effective management in the agricultural enterprises in the conditions of market transformations.

Key words: *economic mechanism, efficiency, agricultural enterprises.*

Постановка проблеми. Розвиток сільськогосподарських підприємств характеризується недостатньою організованістю й стабільністю, що впливає на ефективність їх функціонування та аграрного сектора в цілому. У результаті проведення аграрної реформи відбулися зміни в організації земельних і майнових відносин, становленні різноманітних форм господарювання, проте внутрішньогосподарські економічні відносини залишились на попередньому рівні. Ринкові трансформації, що відбулися й відбуваються в країні, потребують глибокого опрацювання теоретичних і практичних проблем розвитку й ефективного функціонування аграрної сфери. У цьому плані важливе значення має механізм господарювання аграрних товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств на основі формування дієвого економічного механізму знайшли відповідне відображення в наукових працях вітчизняних науковців, таких як: В. Я. Амбросов [1], В. С. Габор [2], Т. Г. Маренич [1], М. К. Пархомець [6], Н. С. Танклевська [7], П. Т. Саблук [8] та інші [3–5, 9]. Проте нині недостатньо дослідженими залишаються концепції ефективності в системі нових ринкових виробничих відносин, що потребує систематизації критеріїв економічної ефективності для сільськогосподарських підприємств і напрямів удосконалення економічного механізму їх функціонування.

Мета статті. Метою дослідження є оцінка особливостей формування економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств та дієвості його компонентів у ринкових умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність виробництва не тільки віддзеркалює його результативність, вона виступає основним критерієм механізму господарювання. Нині постійно відбуваються зміни в економіці країни й для того, щоб сільськогосподарські підприємства продовжували функціонувати, максимально враховуючи макро- та мікроекономічні умови господарювання, необхідне швидке й уміле маневрування наявними ресурсами за допомогою ефективного економічного механізму, який має бути гнучким, відповідати вимогам економічних і природничих законів.

Історичний підхід до з'ясування сутності категорії “економічний механізм” показав, що в економічній літературі із 70-х років ХХ ст. широко застосовували

терміни “господарський механізм”, “система господарювання”, “господарська система”. Пізніше для характеристики окремих складових частин господарського механізму як цілого почали використовувати поняття “економічний механізм”, “організаційний механізм”, “фінансовий механізм”.

На думку В. Я. Амбросова і Т. Г. Маренич, господарський механізм являє собою систему тісно пов'язаних організаційно-економічних форм і методів регулювання процесу розширеного відтворення в підприємствах й об'єднаннях усіх форм власності та господарювання. Його основним завданням є забезпечення інтенсивного, конкурентоспроможного виробництва на інноваційній основі, погодження економічних інтересів товаровиробника, держави та споживача [1]. Центральною складовою частиною господарського механізму, як зазначають П. Т. Саблук, М. Й. Малік, В. Л. Валентинов, є економічний механізм (тобто “правила гри”), який включає ціновий, фінансово-кредитний і податковий механізми [8, с. 207].

Сучасне тлумачення поняття “економічний механізм” було сформульовано у 2007 р. лауреатами Нобелівської премії з економіки за “...основоположний внесок у теорію економічних механізмів” Роджером Майерсоном (Roger Myerson), Лео Гурвіцем (Leo Hurwicz) та Еріком Маскіним (Eric Maskin) [4].

Як зазначає В. С. Габор, організаційний механізм являє собою систему взаємозв'язку та взаємодії форм і методів господарювання, за допомогою яких здійснюють організацію й управління діяльністю підприємства та підвищують економічну ефективність його діяльності [2]. Визначальною характеристикою сучасного організаційно-економічного механізму господарювання в умовах ринкових відносин є стимулювання виробників до ефективного господарювання через економічний інтерес його учасників [6, с. 14].

На основі аналізу літературних джерел і результатів практичної діяльності суб'єктів господарювання в аграрній сфері встановлено сутність організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств як сукупності організаційних та економічних складових частин, які сприяють розвитку виробництва сільськогосподарської продукції та підвищенню його ефективності до рівня, достатнього для забезпечення розширеного відтворення [3, с. 6].

У процесі дальших досліджень у цьому напрямі визначено, що економічний та організаційно-економічний механізми необхідно розглядати як тотожні важелі. Організація виробництва є важливою складовою частиною в структурі економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств, її вдосконалення створює відповідні умови отримання доходу та сприяє розвитку виробничих відносин. Разом з тим найраціональніше використання економічних важелів в організації діяльності забезпечує зростання результативності функціонування підприємства в цілому. У ринкових умовах усе більшого значення набуває саме економічний механізм управління. Причиною дієвості економічного механізму є більша схильність людей реагувати на економічні стимули, що зумовлено природою економічного

інтересу. З метою ефективного управління економікою підприємств фінансовий та економічний механізми мають бути реформовані в єдиний механізм. Елементами економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств виступають організаційні й економічні складові частини, інформаційне, нормативне, правове забезпечення (рис. 1).

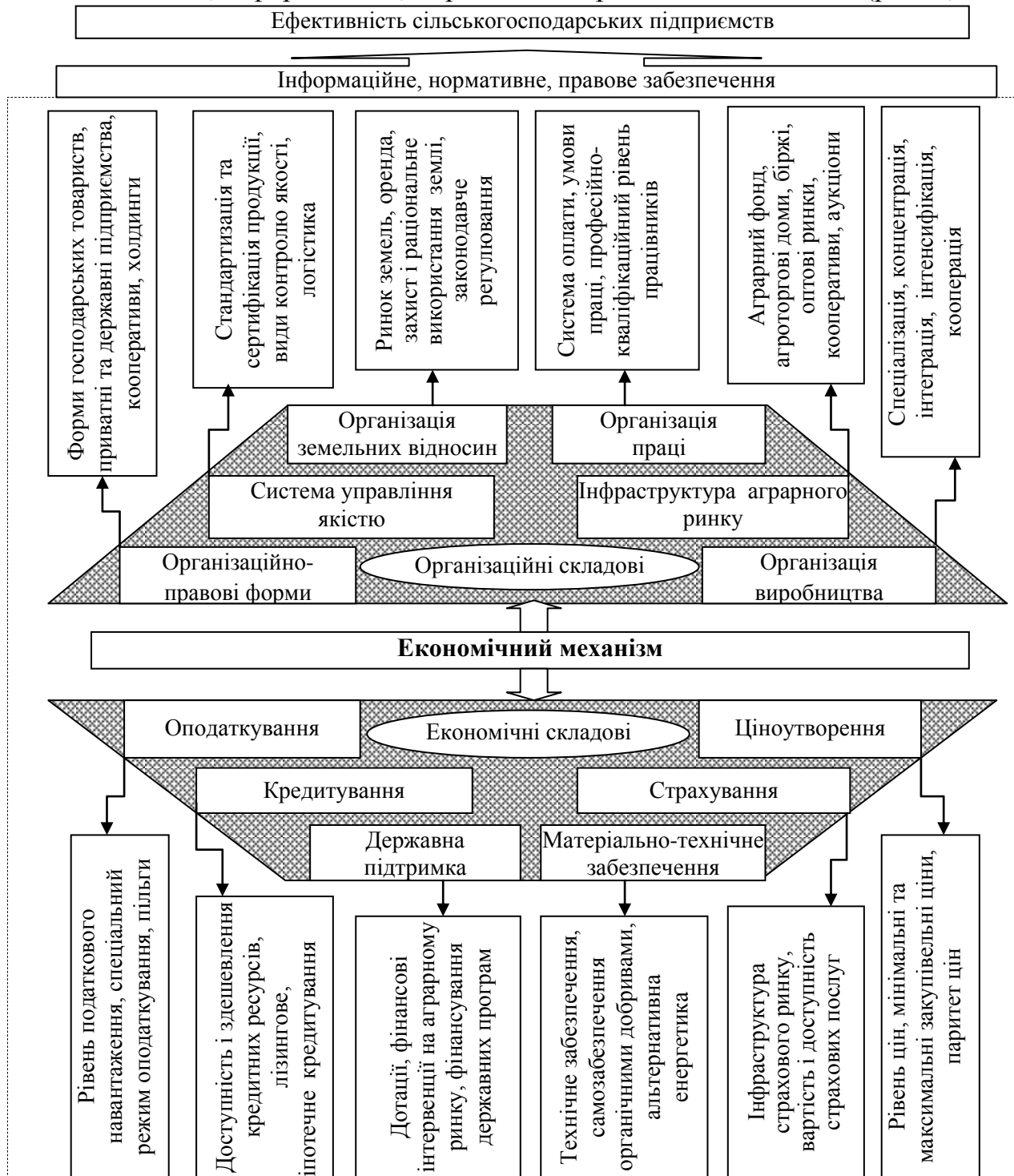

Рис. 1. Економічний механізм забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено автором.

Яким же чином функціонують компоненти економічного механізму сільськогосподарських підприємств в умовах ринкових трансформацій? За результатами проведеного дослідження рівня ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в різних організаційно-правових формах господарювання, необхідно відмітити що, наслідком реформування аграрного сектора в основному стала зміна лише форми господарювання, а внутрішньогосподарські економічні відносини залишаються на попередньому рівні. На теперішній час із упевненістю ще не можна говорити про низьку ефективність тієї чи іншої організаційно-правової форми господарювання, оскільки в розрізі кожної з них є як прибуткові, так і збиткові підприємства. Виключенням є державні підприємства, які не мають господарської самостійності, а відповідно й мобільності у вирішенні виробничо-фінансових питань. В умовах ринкової економіки більш ефективно функціонують ті сільськогосподарські підприємства, у яких органічно поєднуються темперамент керівника із земельними та матеріально-технічними ресурсами виробництва.

У рамках євроінтеграції нині більшість вітчизняних сільськогосподарських підприємств розпочали роботу з упровадження інтегрованої системи управління якістю. Проте цей процес нашоується на ряд перешкод, зокрема: відсутність на підприємствах спеціалізованих служб з управління якістю; невідповідність національних стандартів якості сільськогосподарської продукції міжнародним стандартам; брак необхідних обсягів фінансування цих робіт; відсутність мережі лабораторій з контролю якості та безпеки сільськогосподарської продукції; неефективність правового забезпечення державного контролю за дотриманням установлених показників якості сільськогосподарської продукції.

Високий рівень концентрації сільськогосподарських підприємств дозволяє ефективно використовувати нові технології виробництва з високим рівнем механізації та автоматизації, що є необхідною передумовою зниження собівартості сільськогосподарської продукції, а відповідно й забезпечення її конкурентоспроможності. Проте поширення різних великих господарських структур наразі відбувається за умови нераціонального використання земель, упущення регіональних особливостей ведення сільського господарства, монополізації ринку сільськогосподарської продукції, витіснення з агробізнесу традиційних форм ведення сільськогосподарського виробництва.

Підвищення конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств сприятиме збільшенню виручки від реалізації та чистого прибутку, що має стати передумовою матеріального заохочення населення в сільській місцевості до праці. Тому нині основне завдання полягає у створенні такого внутрішньогосподарського економічного механізму, головним у якому є мотивація праці усіх працівників підприємства.

В умовах насиченого ринку продовольством, конкуренція між сільськогосподарськими товаровиробниками спонукає підприємства до поглиблення спеціалізації. Кожне підприємство концентрується на виробництві

тих видів продукції, які є конкурентоспроможними, і відмовляється від виробництва продукції, ефективність якої є вищою в інших підприємствах. Так, у структурі товарної продукції рентабельних сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області найбільшу частку займає продукція тваринництва, зокрема свинина та яйця. Щодо нерентабельних сільськогосподарських підприємств, то в їхній структурі переважає продукція рослинництва, зокрема вирощування зернових.

Ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств залежить і від системи реалізації сільськогосподарської продукції та політики ціноутворення. Недосконалість ринків збуту продукції не дає змоги підприємствам здійснювати рентабельне виробництво навіть за умови нижчої собівартості та вищої продуктивності. У 2008–2014 рр. у структурі реалізації сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими підприємствами України загалом, Чернівецької та Івано-Франківської областей зокрема, найбільшу питому вагу займали інші суб'єкти господарювання. Залежно від виду продукції найбільшу питому вагу в структурі реалізації займають або переробні підприємства або інші канали реалізації (рис. 2.).

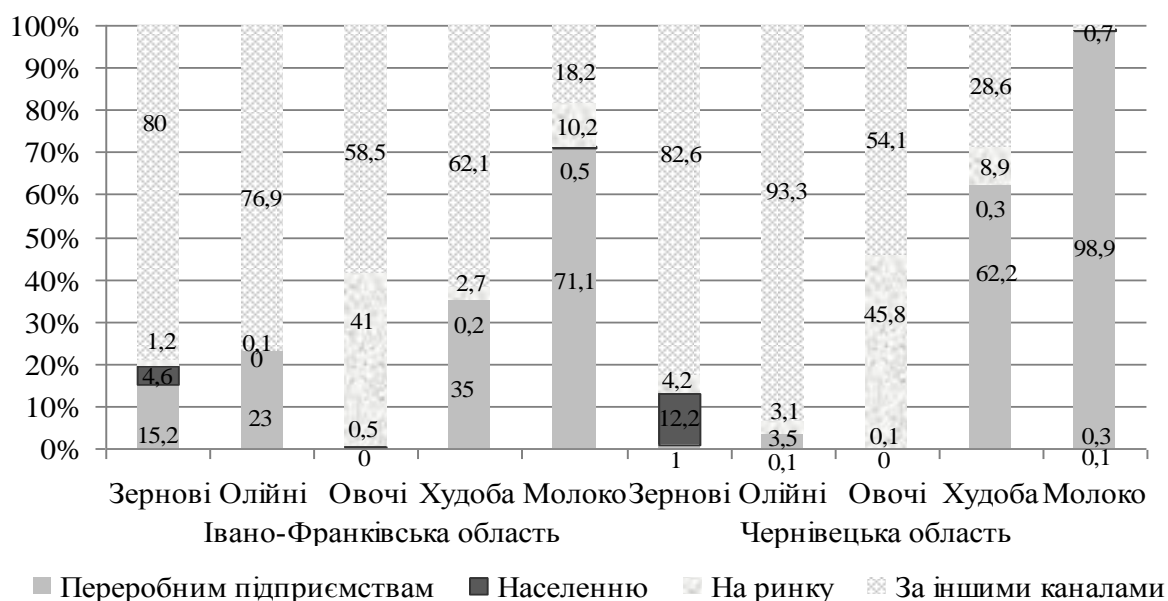

Рис. 2. Розподіл каналів реалізації виробленої продукції сільськогосподарськими підприємствами у 2014 р., %

Джерело: побудовано автором на основі статистичного щорічника “Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами”, <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Цінова ситуація, що склалася на аграрному ринку протягом 2008–2014 рр. була неоднозначною для сільськогосподарських підприємств. При наявному рівні цін за деякими видами продукції доходи не відшкодовують навіть витрат товаровиробників, а зростання собівартості випереджальними темпами порівняно із ціною, зменшує прибутковість аграрного виробництва. Середній темп росту повної собівартості зернових у сільськогосподарських

підприємствах досліджуваних областей є нижчим за середній темп росту собівартості в Україні. По всіх інших видах продукції здебільшого найнижчим є середній темп росту собівартості в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області, а найвищим Чернівецької області (табл. 1).

Таблиця 1

Середньорічні темпи росту повної собівартості та ціни реалізації сільськогосподарської продукції у 2008-2014 роках

Продукція	Середній темп росту повної собівартості сільськогосподарської продукції			Середній темп росту цін реалізації сільськогосподарської продукції			Відхилення, %		
	Україна	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Україна	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Україна	Івано-Франківська область	Чернівецька область
Зернові культури	1,136	1,090	1,099	1,150	1,157	1,124	1,2	6,1	2,3
у т.ч.: пшениця	1,147	1,089	1,106	1,164	1,106	1,118	1,5	1,6	1,1
Цукрові буряки	1,124	1,193	-	1,145	1,179	1,153	1,9	-1,2	-
Картопля	1,110	0,918	1,203	1,111	1,173	1,085	0,1	27,8	-9,8
Плоди та ягоди	0,987	0,941	1,109	1,044	0,952	1,171	5,8	1,2	5,6
М'ясо ВРХ	1,116	1,052	1,128	1,064	1,030	1,047	-4,7	-2,0	-7,1
М'ясо свиней	1,071	1,018	1,094	1,058	1,084	1,068	-1,2	6,5	-2,4
М'ясо птиці	1,065	1,059	1,098	1,081	1,083	1,087	1,5	2,3	-1,0
Молоко	1,116	1,100	1,146	1,096	1,102	1,094	-1,8	0,2	-4,5
Яйця	1,069	1,022	1,143	1,129	1,140	1,124	5,6	11,5	-1,7

Джерело: розраховано автором на основі статистичного щорічника "Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах", <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Нестабільний стан сільськогосподарських підприємств в Україні впродовж багатьох років також пов'язаний з відсутністю належного розуміння функцій держави стосовно макроекономічного регулювання, як вагомого елемента механізму організаційно-економічного забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств. Аграрна політика нині більшою мірою сфокусована на збільшенні фінансування галузі, ніж на питанні ефективності бюджетних програм підтримки та чіткому визначенні індикаторів для оцінки результативності кожної бюджетної програми. Тому в сільськогосподарських підприємствах дотації мають бути направлені на стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку сільськогосподарського виробництва, підтримку заходів інтенсифікації та матеріального заохочення населення до праці.

Одним з головних джерел фінансування в умовах нестабільності розвитку галузі є кредити. Однак обсяг кредитування не задовольняє потреб сільського господарства, а кредитні механізми не зовсім досконалі ні з позиції захисту інтересів позичальників, ні безпеки фінансових установ, що надають кредити. Проблема кредитування сільськогосподарських підприємств є досить

складною, оскільки галузь оцінюють кредитні установи як ризиковану через збитковість цілого ряду підприємств, відсутність у них достатньої кількості майна та неможливість використання землі як об'єкта застави у зв'язку з відсутністю в країні ринку сільськогосподарських земель. Тому має місце блокування кредитування сільськогосподарських товаровиробників, а кредитні ставки для них встановлюють більш високі порівняно з їх рівнем для підприємств інших галузей.

Не менш важливим елементом економічного механізму є податкова політика. Важливими характеристиками податкового механізму в сільському господарстві є оптимальні розміри податкового навантаження, простота податкових відносин і відповідність застосовуваного податкового інструментарію рівню розвитку економіки галузі. При цьому він повинен відповідати основним принципам формування системи оподаткування [5, с. 204]. На жаль, за формування податкової політики щодо сільськогосподарських підприємств у перші роки незалежності України було допущено значні прорахунки, які полягали перш за все в ігноруванні специфіки сільськогосподарського виробництва.

Звичайно, доцільно було б здійснити експертну оцінку ефективності формування економічного механізму, проте рівень ризику суб'єктивності оцінювання сприятиме одержанню умовних результатів. Підсумовуючи все вищевикладене, необхідно зазначити, що, незважаючи на відсутність кількісного вираження, рівень формування економічного механізму доцільно вважати низьким.

Висновки. Саме ефективно сформована система господарювання, в якій сконцентровані всі необхідні для цього фактори – від виробничих ресурсів до механізму господарювання – забезпечує найкращі можливості для такого виробництва й реалізації рослинницької і тваринницької продукції, за якою досягають одержання максимального прибутку від господарської діяльності сільськогосподарського підприємства.

Організація виробництва сільськогосподарської продукції на основі приватної власності, використання нових технологічних рішень, кваліфікованих працівників, самозабезпечення енергетичними ресурсами за умови ефективного функціонування аграрного ринку, стандартизації та сертифікації продукції, оптимального податкового навантаження та дотацій, доступності страхових послуг, ураховуючи інформаційне, нормативне та правове забезпечення, сприятиме досягненню високого рівня ефективності сільськогосподарськими підприємствами.

Список використаних джерел

1. Амбросов В. Я. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства / В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 14–18.
2. Габор В. С. Формування механізму ефективного господарювання сільськогосподарських підприємств / В. С. Габор // Інноваційна економіка. –

2012. – № 3. – С. 101–104.

3. Гуменюк М. М. Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / М. М. Гуменюк. – К., 2014. – 20 с.

4. Измалков С. Б. Теория экономических механизмов (Нобелевская премия по экономике 2007 г.) [Электронный ресурс] / С. Б. Измалков, К. И. Сонин, М. М. Юдкевич // Вопросы экономики. – 2008. – № 1. – Режим доступа : <http://www.vopreco.ru/rus/redaction.files/1-08.pdf>.

5. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери : наукова доповідь / за заг. ред. акад. НААН П. Т. Саблука. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2011. – 342 с.

6. Пархомиць М. К. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств : теорія, методика, практика : монографія / М. К. Пархомиць, В. В. Гудак. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 256 с.

7. Танклевська Н. Методичні підходи до формування й оцінки фінансового механізму аграрних підприємств [Електронний ресурс] / Н. Танклевська, О. Синенко // *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. – 2016. – Vol. 2. – No. 2. – С. 57–66. – Режим доступу : www.are-journal.com.

8. Саблук П. Т. Формування міжгалузевих відносин : проблеми теорії та методології / П. Т. Саблук, М. Й. Малік, В. Л. Валентинов. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2002. – 294 с.

9. Voytyuk V. D. Organization and economic mechanism of technical innovation potential agricultural production : financial aspects / V. D. Voytyuk, A. V. Voytyuk // *Scientific Bulletin of National University of Life and Environmental Sciences Ukraine. Series : Engineering and Energy*. – 2015. – No. 226. – pp. 194–201.

References

1. Ambrosov, V. Ya. (2005), Scientific and economic position of improvement of economic mechanisms for agricultural development. *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 14–18.

2. Habor, V. S. (2012), Formation mechanism of effective management of agricultural enterprises. *Innovatsijna ekonomika*, vol. 3, pp. 101–104.

3. Humeniuk, M. M. (2014), Organizational-economic mechanism to ensure the efficiency of agricultural enterprises, Abstract of Ph. D. dissertation, Economy and management of enterprises (by types of economic activity), NSC «Institute of Agricultural Economic», Kyiv, Ukraine.

4. Izmalkov, S. B. (2008), Theory of economic mechanisms (the Nobel Prize in Economics 2007). *Questions of economy*, vol. 1, available at: www.vopreco.ru/rus/redaction.files/1-08.pdf.

5. Sabluk, P. T. eds. (2011), *Orhanizatsijno-ekonomichna modernizatsiia*

aharnoi sfery: naukova dopovid [Organizational and economic modernization of the agricultural sector: scientific report], NSC «Institute of Agricultural Economic», Kyiv, Ukraine.

6. Parhomets, M. K. and Hudak, V. V. (2014), *Orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm zabezpechennia dokhidnosti sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, praktyka* [Organizational-economic mechanism of ensuring the profitability of agricultural enterprises: the theory, methodology, practice], TNEU, Ternopil, Ukraine.

7. Tanklevska, N. and Sinenko, A. (2016), Methodical approaches to formation and evaluation of financial mechanism of agricultural enterprises. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 2, no. 2, pp. 57–67, available at: www.are-journal.com.

8. Sabluk, P. T., Malik, M. J. and Valentine, V. L. (2002), *Formuvannia mizhhaluzevykh vidnosyn: problemy teorii ta metodolohii* [Formation of interbranch relations: problems of theory and methodology], NSC «Institute of Agricultural Economic», Kyiv, Ukraine.

9. Voytyuk, V. D. and Voytyuk, A. V. (2015), Organization and economic mechanism of technical innovation potential agricultural production: financial aspects. *Scientific Bulletin of National University of Life and Environmental Sciences Ukraine. Series: Engineering and Energy*, no. 226, pp. 194–201.

[How to cite this article? Як цитувати цю статтю?](#)

Стиль – ДСТУ:

Гуменюк М. Формування економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / М. Гуменюк // *Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal*. – 2016. – Vol. 2. – No. 4. – pp. 75–84. – Mode of access : www.are-journal.com.

Style – Harvard:

Humeniuk, M. (2016), Formation of the economic mechanism to ensure the efficiency of agricultural enterprises. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 2, no. 4, pp. 75–84, available at: www.are-journal.com.